

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarım

Cumhuriyet dönemine Osmanlıdan, yorgun, fakir, ağalık sistemi altında ezilmiş ve geri teknoloji kullanan geçimlik üretim yapan çiftçi nüfusu ile büyük ekonomik ve siyasal krizler yaşayan bir ülke devredilmiştir. Mültezimliğın yol açtığı yarı feodal sistem topraksız ve küçük çiftçi ailesi sayısını artırmıştır. Tüm alanlarda olduğu gibi tarım sektöründe de yeni oluşumlar beklenmiş ve planlanmıştır.

2 Mayıs 1920 tarih ve 3 sayılı "Türkiye Büyük Miller Meclisi ve İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun" çıkarılmıştır. Bu kanunda ziraat ve orman işleri İktisat Vekaletine bağlanmıştır. Bu dönemde tarımsal örgütlenme tarım, orman ve hayvancılık alanlarında Umum Müdürlüğü, Baytar Umum Müdürlüğü ve Orman Umum Müdürlüğü kurulmuştur. 29 Ekim 1923'de Cumhuriyetin ilanı ile kurulan yeni hükümet 25 Mart 1924 tarihinde 432 sayılı kanunun 1. maddesi ile daha önce kurulan iktisat vekaletini kaldırılarak tarımla ilgili hizmetleri yürütmek üzere Ziraat Vekaleti ve Ticaret Vekaletleri kurulmuştur.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarım

1932 yılına kadar 1. Liberal dönem olarak kayıtlara geçen bu yıllarda özel girişimciliğin özendirildiği yıllar olmuştur. 1923 yılında Atatürk Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Başkanı sıfatı ile yayınladığı beyannamede aşağıdaki maddelerle tarıma yer verilmiştir.

- Aşar usulünde halkın şikayetçi olduğu ve mağdur kaldığı hususlar ıslah edilecektir.
- Tütün tarımı ve ticareti, milletin en yüksek faydayı temin edeceği şekilde düzenlenecektir.
- Maliye çiftçilere, sanayicilere, ticaret ile uğraşanlara kolaylıkla borç verebilecek şekilde ıslah edilecektir.
- Ziraat Bankasının sermayesi artırılacak ve çiftçilere daha kolay ve daha fazla yardım edebilmesi temin olunacaktır.
- Ülke çiftçileri ile büyük ölçüde tarım makinaları ithal edilecek ve çiftçilerimizin tarım alet ve makinalarından kolaylıkla yararlanmaları sağlanacaktır.
- Ormanlarımızdan fenni gelişmeye uygun bir şekilde istifadeyi, hayvanlarımızın ıslahını sayılarını artırıcı tedbirlerin alınmasını düzenleyen esaslar ortaya konacaktır. Yine dönemin iktidar programında da tarım ve tarım politikalarına yer verilmiştir.

İzmir İktisat Kongresi'nde Tarım

Bu dönemde en önemli ilk adım Türkiye ekonomisinin gelişmesi ve güçlenmesi için yapılması gerekenleri tartışmak üzere toplanan 1923 İzmir İktisat Kongresidir. Kongreye her kazadan 3'ü çiftçi olmak üzere 1135 kişi davet edilmiştir. Kongrede alınan karar şöyledir;

- Reji idaresinin kaldırılması ve yabancıların elinde bulunan içki ve tütün teklinin yerli halka verilmesi
- Aşar vergisinin kaldırılması
- Lüks ithalattan kaçınılması

- Yerli üretimin geliştirilmesine çalışılması
- Yabancı sermayenin ülke gelişmesine katkısı göz önünde bulundurularak izin verilmesi
- Kapitülasyonların kaldırılması
- Hayvancılığın geliştirilmesi
- Banka kurulmasının teşviki
- Devlet memurları ve askerlerin ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanması.

Kongrede çok hızlı ve acele kararlar alındığı için beklenen başarı sağlanamamış ancak, milli bir ekonomi politikasının gereği ve önemi açık olarak ortaya konulmuştur.

Tarım sektörü açısından en önemli değişiklik 17 Şubat 1925 tarih ve 552 sayılı kanunla "aşar vergisi"nin kaldırılması olmuştur. Verginin kalkması devlet gelirinin ¼ oranında azalmasına neden olacağı için pazara sunulan ürünlerden yerel yada piyasa fiyatı üzerinden %8-10 oranları arasında değişen vergi alınması öngörülmüştür. 1926 yılında medeni kanun kabul edilmiş ve toprak üzerindeki özel mülkiyet yasalarıyla çerçevelendirilmiştir.

Mir-i arazinin bir grubu olan vakıf toprakları da 1935 yılında çıkarılan bir kanun ile tasfiye edilmiştir. Bu uygulama geniş ve verimli vakıf arazilerinin zengin zümreler elinde toplanmasına neden olmuştur. 1945 yılında çıkarılan "çiftçiye topraklandırma kanunu" ile de vakıf arazilerinin tümünün kamulaştırılarak çiftçiye dağıtılması çalışmaları başlamıştır. Bu dönemde topraksız köylüleri topraklandırma çalışmaları yapılmıştır. 1923-1938 yılları arasında 3,7 milyon dekar arazi dağıtılmıştır. Devlet eliyle dağıtılan toprakların yanı sıra meraların da istilasına söz konusu olmuş ve mera arazilerinde 39,2 milyon dekar azalma meydana gelmiştir. Devlete ait toprakların 1/10'u resmi olarak dağıtılmıştır. Resmi olarak dağıtılan toprakların büyük bir oranı göçmenlere verilmiştir. Toprak kanundaki bu adaletsizliği düzeltmek için 1935 yılında çalışmalar başlamış ancak Atatürk'ün ölümü ve II.Dünya savaşı ile sonuçsuz kalmıştır.

Bu dönemde tarımsal istatistikî bilgi 1927 yılında yapılan Ziraat Sayımı sonuçlarından elde edilmiştir. Buna göre, toplam nüfus 13,6 milyon, kırsal nüfusu 10,3 milyondur. Çiftçi ailesi sayısı da 1.751.239'dur. İlkel, kapalı ve ağalık sistemine dayalı bir tarımsal sistem hakim olmuştur. Toprak mülkiyetinde dağılım adaletsiz olmuştur. Bu döneme ait kesin kayıtlar olmamakla birlikte 1938'de 35 ilde yapılan ve genelleştirilen bir anket çalışmasına göre nüfusun %25'i, toprakların %14'üne sahip olduğu bulunmuştur. Büyük mülklerin ancak %5-10'u tarla olarak kullanılmıştır.

Ekilen topraklar genellikle ortakçı ve yarıcı statü ile topraksız köylüler tarafından basit teknolojiler kullanılarak işletilmiştir. Nüfusun ihtiyaç duyduğu gıda maddeleri geri teknolojinin kullanılması, karayollarının yetersizliği ve büyük şehirlere ulaşımın maliyetli olması nedeni ile yeterince karşılanamamış ve zaman zaman bazı gıda maddeleri ithal edilmiştir. 1923'de tarım ürünleri ithalatı %27 iken alınan bir dizi önlemlerle 1928'de %18'e düşürülmüştür.

1929 dünya ekonomik krizi ile tarımsal ürünlerin ve hammaddelerin ihrac fiyatı düşmüştür. Devletçilik politikasının benimsenmesi bu dönemde başlamıştır. 1934'de tüketim mallarının üretimine ve ithal ikamesine dayanan 1. Sanayi Planı hazırlanıp uygulamaya konulmuştur. Bu plan ile tarım kesimini içeren mevcut gıda ve dokuma sanayi tesislerinin genişletilmesi ve gerekli olduğu takdirde yenilerinin yapılması, yatırım ve ara malı üreten sanayilere öncelik verilmesi benimsenmiştir. Tarımda makinalaşmanın başlatılması için devlet bu alanda da girişimlerde bulunmuştur (Anonim, 2003). 1932 yılından itibaren tahıl fiyatları desteklenmeye başlanmış ve ilgili bir kurum olarak da 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuştur.

Lozan Antlaşması hükümlerine göre yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, dış ticaret alanında 1929 yılına kadar Osmanlı Dönemi'nde (1.9.1916 tarihli) belirlenen spesifik Gümrük Tarifelerini uygulamıştır. Ancak, Gümrük Tarifelerindeki Gümrük Resmi miktarlarına katsayı uygulanarak vergi alınması yoluna gidilerek Gümrük Resmi konsolide edilmiştir. Lozan Antlaşması'nın bu hükümleri nedeniyle yeni cumhuriyetin ve onun yöneticilerinin "ulusal ekonomi" yaratma amaçları doğrultusunda kararlar alması engellenmiştir. İlk kez 1929 yılında ulusal bir gümrük tarifesi uygulanmaya başlanmıştır.

1923 yılına göre 1933 yılında; hububat ekim alanlarında %9, bakliyat ekim alanlarında %17, şekerpancarı ekim alanında %205, patates ekim alanında %39 artış olmuşken, bu ürün ve ürün gruplarındaki üretim artışı ise hububatta %63, bakliyat %72, patateste %47 ve şekerpancarında %2700 olmuştur. Bu dönemde zor şartlara rağmen geçimlik üretimden pazara dönük üretimin ilk sinyalleri verilmeye başlanmıştır. Cumhuriyetin ilk on yılında tarımın milli gelir içindeki payı sabit fiyatlarla çok az değişmiştir.

1923 yılında %43 olan tarımın payı 1933 yılında %41,5'e düşmüştür. Yine bu dönemde tarım sabit fiyatlarla yaklaşık %100 gelişme göstermiştir (Yeni ve Dölekoğlu, 2003).

1923 yılında ihracat 50.8 milyon dolar, ithalat ise 86.9 milyon dolar iken bu rakamlar 1930 yılında sırasıyla 71.4 ve 69.5 milyon dolar düzeyine yükselmiştir. Bu dönemde 1930 yılı hariç olmak üzere tüm yıllarda dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir. İhracatta tarımın payı %86 olarak gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ve Savaş Sonrası Yıllar

II. Dünya savaşına katılmamıza rağmen orduya 1 milyon asker çağırılmış ve bu da genç tarım nüfusunu topraktan uzaklaştırmıştır. Azalan tarımsal iş gücü tarımsal üretimi olumsuz etkilemiş ve bazı ürünlerde kıtlık yaşanmıştır. Artan gıda darlığını gidermek için devlet boş ve uzun yıllar işlenmemiş alanları tarıma açmış ve 1942 yılında buğday kombinaları kurarak halkın ve ordunun ihtiyacı olan ürünleri üreterek karşılama yoluna gitmiştir. Üreticiye ürünlerini devletin belirlemiş olduğu düşük fiyattan satma zorunluluğu getirilmiş ancak ürünler karaborsa olarak satılmaya başlanınca fiyat üzerindeki baskı kaldırılmıştır.

Serbest piyasada belirlenecek olan fiyatların aşırı yükselmesi ile 1943-1945 yılları arasında Toprak Mahsulleri Vergisi adı altında vergi getirilmiş ve oran %10 olarak belirlenmiştir. Savaş yılları milli gelirden %20 gerilemeye neden olmuştur. 1939-1945 döneminde sabit fiyatlar ile kişi başına GSMH yılda %0,9 gerilemiştir. Bu dönemde sabit fiyatlarla milli gelir yaklaşık %51, tarım ise %57 oranında büyümüştür. 1945 yılına göre 1933 yılını kıyasladığımızda ise genel ekonomide yaklaşık %2'lik düşüşe rağmen tarımdaki düşüş %7 civarında olmuştur. Bu dönemde tarımın milli gelirdeki payı yine %39 ile %43 arasında değişmiştir. 1935 yılına göre 1945 yılında kırsal alanda yaşayan nüfusta %1 oranında düşüş olmuş ve 1945 yılında kırsal alanda yaşayan nüfusun payı %75 olmuştur.

Ekonomik sıkıntılar devletin merkez bankasından borçlanmasına neden olmuştur. Merkez bankası karşılıksız para basarak emisyon hacmini artırmış ve fiyat enflasyonu Türkiye tarihinde ilk kez bu dönemde ortaya çıkmıştır. Enflasyonu engelleyebilmek için 1948 yılında Milli Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunda enflasyon artışını beklediği gibi durduramamıştır.

Bu kanuna göre;

- Hükümet, sanayi ürünlerinde hangi malın ne miktarda üretileceğini belirleyecektir.
- Yatırımlar izin ile yapılacak ve hükümet denetimi altında olacaktır.
- Devlet gerekli gördüğü takdirde sanayi tesislerine el koyabilecektir
- Üretim deseni ve miktarı devletçe belirlenecek ve 500 hektardan büyük araziye bedelini ödemek koşulu ile devlet el koyabilecek
- Devlet ihtiyaç maddelerine bedelini ödemek koşulu ile el koyabilecek
- İç ticaret fiyat kontrol sistemi kurulacaktır.

Savaş ve ekonomik kriz nedeni ile geleneksel ihraç ürünleri satılmadığı için yüksek stoklara neden olmuştur. Stokları eritmek için 7 Eylül 1946'da devalüasyon yapılmış ve stoklar azaltılmıştır.

Dönemin tarım sektörüne yönelik önemli çalışmalarından biri de 1945 yılında çıkarılan 4753 sayılı "çiftçiyi topraklandırma kanunu"dur. Kanun, tarımsal üretim amacı ile kullanılmayan ancak tarıma elverişli devlet arazilerinin ve belirli sınırlar üzerinde bulunan şahıslara ait arazilerin kamulaştırılarak topraksız veya az topraklı çiftçilere dağıtılmasıdır. Bu kanun reform niteliğinde olmasına karşın başarıya ulaşmamıştır. Kanunda yer alan özel mülkle ilgili hükümler hiç uygulanmamış ve sadece devlet arazileri dağıtılmıştır. Kanunun yürürlükte kaldığı 28 yıl süresince toplam 432.117 aileye ortalama 51,6 dekar toprak dağıtılmıştır. Dağıtılan toprakların büyük bir oranı kıraç arazilerden oluştuğu ve aileler yeterli üretim aracına sahip olamadıkları için bu toprakları beklenen düzeyde değerlendirememiş ve kiracı yada ortakçıya vermek bazen de elinden çıkarmak zorunda kalmışlardır.

Savaş sonrası dönem mali açıdan ekonomik kalkınma için uygun bir dönem olmuş ancak yeterince değerlendirilememiştir. 1945 yılında çok partili döneme geçilmiş ve dış yardımlar alınmıştır. Yardımlardan ilki ABD'den 1947 yılında Truman Doktrini başlamış ve 1948 yılında da uzun yıllar devam edecek olan askeri ve ekonomik nitelikli Marshall Yardımları alınmıştır. Bu yardımlar ile ekonomik kalkınmanın

sağlanması için 1947 yılında birinci 5 yıllık kalkınma planı hazırlanmış ancak uygulanamamıştır. 1948 yılında ise tamamen tarım sektörüne yönelik ikinci bir plan hazırlanmış ve bu plan da uygulanamamıştır. Savaş sonrası yıllar tarım sektörünün önem kazandığı, sanayileşme ve ulaştırma ile birlikte kalkınma çabalarına öncelik verildiği bir dönem olmuştur. Bu yıllarda çiftçilerin makine, gübre gibi modern girdilere olan ihtiyaçlarını uygun fiyatlarla karşılamak için Zirai Donanım Kurumu kurulmuştur. Teknik tarım ve bahçıvanlık okulları ve teknik tarım teşkilatının kurulmuştur.

Plansız Dönem (1950-1959)

Çok partili sisteme geçiş dönemidir. Devlet zorunlu olmadığı sürece ekonomik hayata müdahale etmemek, özel sektörde girişimciliği artırmak ve bazı kamu kurumlarının özel sektöre alınmasını teşvik etmek, alt yapı yatırımlarını artırmak amaçlarını güden bir enflasyoncu gelişme dönemidir.

1950-1953 yılları arasında tarım sektörü hızlı bir gelişme göstermiş ve ekim alanı 14,5 milyon hektardan 18,8 milyon hektara çıkmış; tarımsal üretim ise 1 kat artış göstermiştir. Tahıl ürünleri artışı ile buğdayda dünyada 4. sırada ihracatçı ülke olunmuştur. GSMH yıllık ortalama %11,3 artış kaydedilmiştir. Bu olumlu havanın temel nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Tarımsal kredilerin artırılması ve tarımda makinalaşma ile tarım alanlarının genişlemesi (bu dönemde traktör sayısı 12 kat artış göstermiştir)
- Bu yıllarda iklim koşullarının iyi gitmesi,
- Yapılan alt yapı yatırımları ile ulaştırma sektörünün gelişmesi,
- Kore savaşı nedeni ile tarımsal ürün fiyatlarının yükselmesi
- Destekleme fiyatlarının yüksek olması
- Tarımsal vergilerin düşürülmesi

Bu olumlu tablonun yanı sıra ithalatın %75 oranında serbest bırakılmış ve vergilerin kaldırılmıştır. Dış ticaret açığı en yüksek düzeye ulaşmış ve 540 milyon dolara yükselmiştir. 1953 yılında serbest ithalat kararı iptal edilmiş kıymet esasına dayanan yeni bir gümrük vergisi uygulaması başlatılmıştır. İhraç ürünlerine prim uygulanmış fakat bu tedbirlere rağmen dış ticaret açığı enflasyon baskısı ile kapatılamamıştır. 1954 yılında iklim koşullarının iyi gitmemesi tarımsal geliri bir yıl öncesine göre yaklaşık %10 azaltmış ve buna bağlı olarak da milli gelir %3 gerilemiştir.

Plansız bir dönem olması nedeni ile stratejilerde de hatalar yapılmış ve tarım sektörü dönem sonunda ikincil plana atılmıştır. 1948 yılında tarımın milli gelirden aldığı pay %53,2 iken bu oran 1960 yılında %43'e gerilemiştir. Bu yıllarda ekilebilir alanlarda sınırlara ulaşılması, yüksek enflasyon, iç ve dış borçlar ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Liberal politika terk edilerek 1956 yılında Milli Koruma Kanunu tekrar yürürlüğe konulmuş ve 4 Ağustos 1958'de "devalüasyon kararı" ile ekonomik tedbirler başlamıştır.

Katlı kur sistemi ile ithalat zorlaştırılırken ihracat teşvik edilmiştir. Para arzı ve emisyon artışları durdurulmuştur. Kredi hacmi 30 Haziran 1958'deki seviyede dondurulmuş ve dış ticarete kota uygulaması başlatılmıştır. Dış borçlar konsolide edilmiştir.

1946 yılına göre 1960 yılında buğday ekim alanları %100, üretim miktarı %132; arpa ekim alanları %63, üretim miktarı ise %124 oranında artmıştır. Buğday verimi 95 kg'dan 110 kg'a, arpa verimi ise 95 kg'dan 130 kg'a yükselmiştir. 1946 yılında milli gelirin %45'ini oluşturan tarım sektörü yaklaşık 15 yıl sonra 1960 yılında %18'lik düşüşle milli gelirin %37,5'ini oluşturmuştur. 1946 yılında kırsal alanda yaşayan nüfus toplam nüfusun %75'ini oluştururken, 1960 yılında bu oran %68'e düşmüştür. 27 Mayıs 1960 askeri ihtilal ile bir dönem kapanmış ve 1960-1962 yılları arasında sosyal, siyasal ve ekonomik bazı tedbirler alınmıştır.

Tarımda Planlı Dönemler

1961 yılında çıkarılan anayasa tüm sektörlerde olduğu gibi tarım sektörünün de ekonomik ve sosyal açıdan ele alınmasına olanak sağlamıştır. Anayasa hem toprak reformunun yapılmasını öngören hem de reformun yapılabilmesi için dağıtılacak toprakların kamulaştırılmasını ilişkin hükümler içermiştir. Buna göre; "Devlet toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeterli toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlarıyla gereken tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini gösterebilir. Devlet, çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır."

Tarım ve planlı dönem

I.Plan Dönemi (1963-1967)

Ülkedeki sorunlar planlı döneme geçişte önemli etkide bulunmuştur. Bu dönemden önce 5 yıl içinde GSMH'nın ortalama %14,8'i yatırımlara ayrılmış, bunun da %2'si dış kaynaklardan, %12,8'i iç tasarruftan sağlanmıştır. I.BYKP'da ise yıllık %7 kalkınma hızı için GSMH'nın %18,3'ü yatırımlara ayrılacak, bunun %3,5'i dış kaynaklarla, %14,8'i de iç kaynaklardan sağlanacağı hedeflenmiştir.

5'er yıllık olmak üzere 15 yıllık kalkınma planları hazırlanmış ve bunlar yıllık programlar olarak düzenlenmiştir. Planlarda toplum refahının artırılması ve sosyal adaletin sağlanması amaçlanmıştır. Ekonominin karma sistem içinde yürümesi, devletin eğitim, sağlık, ulaştırma, enerji, sulama gibi temel kamu hizmetleri için yatırım yapması, yatırımlarda bölgeler arası denge sağlanması, verimliliği artıracak entansif tarım için yatırımların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

1960 yıllarda toprak reformu yeniden yoğun olarak tartışılmaya başlanmış ve bu konuda 8 kanun tasarısı hazırlanmıştır. Ancak bu tasarıların yalnızca 1'i TBMM gündemine gelebilmiş ve kanunlaşmamıştır.

II.Plan Dönemi (1968-1972)

II. plan dönemi tarım sektörünün ikincil plana itildiğı ve sanayinin gelişmesine önem verildiğı bir dönem olmuştur. Özel sektör yatırımlarının özendirilmesine rağmen kamu yatırımlarının gerisinde kalmıştır. Sabit sermaye yatırımlarının %45'i özel sektöre gerçekleştirilmiştir. Hedeflenen yatırım planlarına kısmen ulaşılmıştır. Özel sektörde %90, kamuda ise %92 oranında gerçekleşme kaydedilmiştir.

Toprak reformu tartışmaları özellikle büyük çiftçilerin karşı olması ile daha çok gündeme gelmeye başlamış ve toprak reformundan öte tarım reformu savunulmuştur. 26.07.1973 tarihinde toprak reformu kanunun çıkarılmasından önce bazı ön düzenlemeleri içeren Toprak Reformu Ön Tedbirler Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunda en önemli madde 20.07.1961 ve 26.07.1972 tarihleri arasında bazı yakın akrabalar arasında toprak ve tarım reformunun muhtemel uygulamasının kapsamı dışında kalmak için yapılmış olan her çeşit devir ve temlikleri, toprak ve tarım reformunun uygulanması yönünden hükümsüz saymasıdır. 25.06.1973 yılında 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu kabul edilmiştir. AB'ye üyelik için ilk adımlar da bu dönemde atılmıştır.

III. Plan Dönemi (1973-1978)

II. Plan dönemi gibi sanayi yatırımlarının öncelik kazandığı bir dönemdir. Ekonomide yapısal değişim hedeflenmiş ancak, dünya konjonktürünün de etkisi ile başarılı yeterince olunamamıştır. Daha önceki planlarda hedeflenen yatırımlara ulaşılamaması dış kaynaklara bağımlılığı artırmıştır. Yapılan yatırımların dağılık, plansız gecikmeli yapılması üretimde ve dolayısı ile ihracatta düşüşlere neden olmuştur. Enerji kısıtı da bu dönemde yaşanmıştır. Tarım alanlarında marjinal sınırlarına ulaşılmış ve geleneksel ürünlerin üretiminde gelişme sağlanamamıştır.

Uzun tartışmalar sonucu 1973 yılında çıkarılan Toprak ve Tarım Reformu Kanunu 1978 yılında Anayasa mahkemesinin 1976 yılında usul açısından iptal kararı ile son bulmuştur.

IV. Plan Dönemi (1979-1983)

Ekonomide büyük çöküntülerin yaşandığı ve tarihte önemli bir iz bırakan kararları ile geçen bir dönem olmuştur. Sosyal ve siyasal istikrarsızlık, yaşanan petrol krizi ile yaşanan döviz darboğazı ve Kıbrıs savaşı ekonomide durgunluğun nedenleridir. Yaşanan döviz darboğazı sanayinin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin yüksek fiyatla ülkeye gelmesine neden olmuş ve maliyet artışı fiyat artışlarına neden olmuştur. Bu fiyat artışları yurt içinde üretilen hammaddeleri de etkilemiş ve iç fiyatlar aşırı derecede yükselmiştir. Fiyat artışları dış ödemeleri de zorlaştırdığı için ödemeler dengesi bozulmuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda hükümet önlemler almaya başlamış ve 1978 yılında "istikrar programı" açıklamıştır. KİT açıklarını kapatmak için KİT ürünlerine zam yapılmış, ithalat zorlaştırılmış ve devalüasyon yapılmıştır. 1979 yılında yeni bir program ile KİT zamları devam etmiş, faiz oranları yükseltilmiş, turist ve işçi dövizleri için primli kur uygulanmış ve Türk Lirası yeniden devalüe edilmiştir.

Enflasyonun sınırlı önlenebilmesi ve durgunluğun devamı 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasına neden olmuştur. Bu kararlarda tarım sektörünü doğrudan ilgilendiren maddeler şunlardır;

Gübre ve gübre üreticileri tarafından kullanılan gübre hammaddesi, tarımsal ilaç ve bunun hammaddelerinin dış alımı için döviz kurunda katlı kur sistemi uygulanmış, bu alımlar için döviz kuru daha düşük seviyede uygulanmıştır.

Belirli tarımsal ürünler için uygulanan taban fiyatta artışları ihtiyatlı yapılması ve destekleme alımlarında kısıtlamalar yapılması, ödemelerin çeşitli dönemlere dağıtılması karara bağlanmıştır.

Desteklenen ürünlerin karar tarihinden sonra yapılan dış satımlarında kilo ve değer üzerinden alınan paralarla, Merkez Bankası'nda "Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu" oluşturulmuş. Bu fon tarımsal girdilerin sübvansiyonunda, ihracatın geliştirilmesinde ve finansmanında ve de üreticiyi fiyat hareketlerinden korumada kullanılmıştır. Türkiye'nin 3. Anayasası 1982 yılında hazırlanmıştır. Bu anayasada da toprak reformu ile ilgili hükümler yer almıştır. Bu hükümler daha çok tarımsa verimlilik artışı ve topraksız yada az topraklı üreticilere diğer doğal kaynakların zarar görmeyeceği ve tarım bölgeleri için optimum genişlikte toprak dağıtılmasını içermektedir. 1984 yılında

GAP projelerinin uygulandığı alanda, sulama nedeni ile ortaya çıkacak değer artışından kaynaklanabilecek adaletsizliklerin önüne geçmek için 3083 sayılı "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu" kanunu çıkarılmıştır.

V. Plan Dönemi (1985-1989)

1982 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra ilk genel seçimlerde I.Özal hükümeti göreve başlamıştır. 1984 yılı için bir geçiş programı hazırlanmış ve 1985 yılında da V.BYKP hazırlanmıştır. Bu hükümet uzun süre iktidarda kaldığı için, ilk kez planını kesintisiz uygulama imkanı bulmuştur. En önemli hedefler enflasyonu düşürmek ve ödemeler bilançosunu dengeye getirmek olarak belirlenmiştir.

I. ve II. Özal hükümetinin görev aldığı bu yıllar liberalleşme yılları olmuştur. Serbest piyasa ekonomisine geçişi hızlandırıcı tedbirler alınmış ve KİT'lerin özelleştirme süreci de bu dönemde başlamıştır.

Diğer sektörlerde olduğu gibi tarım için hedeflenen büyüme hızına ulaşamamıştır. İklim koşullarının da kötü gitmesi ve özellikle 1989 yılında yaşanan kuraklık tarımda büyüme hızının yıllık %-10,7 olarak gerçekleşmesine neden olmuştur (Tokgöz, 1995). İran-Irak savaşı, ithalatın serbestleşmesi, dış borçlardaki artış ve sanayide beklenen gelişmenin sağlanamayışı ihracatın gerilemesine ve döviz fiyatlarının da artmasına neden olmuştur. Çift rakamlı enflasyon ile ülke bu yıllarda tanışmış ve gelir dağılımı giderek bozulmuştur. Kişi başına gelir yaklaşık 1500 ABD \$ olmuştur. Nüfusun yaklaşık %55'inin tarımda istihdam edilmesi nedeni ile kırsal alanda gelir daha düşük gerçekleşmiştir.

Tarım bu tarihten sonra devlet tarafından daima koruna ve piyasa düzenlemesi yapılan yaklaşımdan uzaklaştırılmıştır. Kimyasal gübre dışındaki sübvansiyonlar kaldırılmış ve dış ticarete korumacılık sınırlandırılmıştır. Tarıma girdi sağlayan ve tekel konumunda olan bazı kurumlar özel sektöre de açılmıştır. Sabit sermaye yatırımlarından tarımın aldığı pay düşmüş ve tarım işletmelerinin sayısı (3,6 milyon) artarken ortalama arazi genişliği de küçülmüştür.

14 Nisan 1987 yılında AB'ye tam üyelik için başvuru yapılmıştır.

VI. Plan Dönemi (1990-1994)

V. plan döneminde ekonominin olumsuz gelişimi VI. Planın istikrarlı ve dengeli büyümeyi hedef almasına neden olmuştur. VI. Planda; Tarımda %4,2; sanayide %8,4 ve hizmetlerde %6,9'luk büyüme hızı hedeflenmiştir.

Hedeflenen %7 büyüme hızı olumsuz gelişmeler sonucunda gerçekleşmemiştir. İlk yıllarda tarım sektöründeki gelişmelerle hedefe yakın büyüme hızı kaydedilmiş ancak, plan sonunda %50 gerçekleşme yaşanmıştır.

Bu dönemde bazı tarımsal göstergeler şöyle gerçekleşmiştir; cari fiyatlarla tarımın GSMH'daki payı yaklaşık %17; kırsal alan nüfusu %41'i; tarım işletme sayısı 4; ortalama arazi genişliği 59,1 dekadır. Tarım işletmelerinin %67'inde arazi büyüklüğü 50 dekarın altında ve yaklaşık %85 inde ise arazi büyüklüğü 100 dekarın altındadır. 1000 dekarın üstünde araziye sahip işletme oranı ise binde 3'tür.

Bu dönemde de dünyada yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmeler ilk yıllarda makro dengelerin bozulmasına neden olmuştur. Kuveyt savaşında taraf olmamız Irak ile olan bir çok ticaretin de son bulmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması da kuzeyde sınır kapılarının açılarak bavul ticaretinin yapılmasını ve oralarda ekonominin canlanmasına neden olmuştur.

1989 yılından itibaren Türk Lirasının reel olarak yabancı paralar karşısında değer kazanması, iç ve dış pazarlarda ekonominin rekabet gücünün zayıflaması sonucu kısa vadeli ve yüksek faizli bir dış borçlanma yolu ile yurt dışına önemli ölçüde kaynak transferi olmuştur. Ekonomide artan iç dengesizlikler 1993 yılının ikinci yarısında doruğa çıkmış ve bu olumsuzluklar dış dengeye de yansımıştır. Bu gelişmelerle 1994 yılı Ocak ayında devalüasyon yapılmıştır. 5 Nisan 1994 tarihinde mali piyasalar ve döviz kuruna istikrar kazandırmak, enflasyonu hızla düşürmek, ihracat öncülüğündeki büyüme stratejisine yeniden işlerlik kazandırmak, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve yapısal reformları uygulamak için Ekonomik Önlemler Uygulama Planı yürürlüğe konmuştur.

5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler ve Uygulama Planı'nda temel ilke olarak, üretim yapan ve sübvansiyon dağıtan bir Devlet yapısından, ekonomide piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurullarıyla işlemesini sağlayan, sosyal dengeleri gözetilen bir Devlet yapısına geçmek hedeflenmiştir.

Bu çerçevede, tarım sektörüne ilişkin bir takım düzenlemeler öngörülmüş ve ekonomiden tarımsal ürünlere ayrılan kaynağın üç ürün ve/veya ürün grubu ile sınırlı kalacağı açıklanmıştır. Buna göre; hububat, şeker pancarı ve tütün gibi stratejik ve sosyal açıdan önemi olan ve büyük üretici kitlelerini kapsayan ürünlerde destekleme alımı yapılmasına karar verilmiştir.

Tarımsal desteklemede tasarruf sağlayıcı bir takım tedbirler alınırken, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin (TSKB) kamu finansmanı üzerindeki yükünün azaltılması ve Merkez Bankası tarafından finansman sağlanmayacağı kararı alınmıştır.

Bu tedbirlerle; tarımda devletin müdahalesi en aza indirerek KİT'lerin, anılan üç ürün grubu dışındaki ürün alımlarında kendi imkanlarını kullanmaları amaçlanmıştır.

VII. Plan Dönemi ve Günümüz

1999 yılına gelindiğinde ülkemiz çok ciddi bir ekonomik dar boğazla karşı karşıya kalmış, kamu sektörünün borç stoku çok büyük boyutlara ulaşmıştır. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin kamu borcunun milli gelire oranı %30'un altındayken, 2000 yılının sonunda bu oran %60'a ulaşmıştır. 2001 yılında ise %70'in de üstüne çıkmıştır. Yıllardır ancak çok yüksek reel faizle borçlanabilen devlet için bu süreç, artık sürdürülemez boyutlara varmıştır.

Reform programının amacı halen uygulanmakta olan destekleme politikalarını safhalar halinde ortadan kaldırmak ve fakir çiftçileri hedef alan doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirmektir.

9 Aralık 1999 IMF Niyet Mektubu ve Yeniden Yapılandırma Programı tarım politikaları açısından yeni bir dönem olmuştur. Bu niyet mektubunda tarımla ilgili aşağıdaki maddeler yer almıştır;

- Uygulanmakta olan mevcut destekleme politikalarından vazgeçilerek yerine küçük üreticiyi hedef alan araziye dayalı Doğrudan Gelir Desteği Sistemine geçilmesi,
- Hububat, tütün ve şekerpancarı fiyatlarının dünya fiyatları ile uyumlu olması ve zaman içinde destekleme alımlarının kaldırılması,
- Hükümet adına bazı tarımsal ürünlerde destekleme alımı yapan Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin özerk yapıya kavuşturulması doğrultusunda yasa çıkartılması,
- Hükümetin çiftçilere verdiği kredi sübvansiyonunun aşamalı olarak ortadan kaldırılması
- Gübre ve diğer girdi sübvansiyonların 2000 ve 2001 de nominal olarak sabit tutulması ve daha sonra tamamen kaldırılması.

VII.Plan döneminde tarım sektöründeki gelişme %2,9-3,7 olarak hedeflenmesine rağmen %1,7 olarak gerçekleşmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Planda (2001-2006) ise tarım sektörünün gelişme hızı %2,1 olarak hedeflenmiştir.

Tablo 1.
Planlı Dönemlerde GSMH Büyüme Oranları (1987 Sabit Fiyatlarla)

Yıllar	GSMH			Tarım Sanayi		
	Hedef	Gerçekleşme		Hedef	Gerçekleşme	Hedef Gerçekleşme
1963-1967	7,0	6.7	4,2	3.2	12,3	9.7
1968-1972	7,0	6.9	4,1	3.1	12,0	7.6
1973-1978	7,4	2.7	3,7	2.2	11,4	6.8
1979-1983	8,0	2.7	5,3	0.3	9,9	3.8
1983-1989	6,3	7.7	3,1	1.0	7,5	6.6
1990-1995	7,0	3.5	4,1	1.6	8,1	3.8
1996-2000	5,5-7,1		4.6	2,9	-3,7	1.7 6-7,7 5.4
Ortalama	6,9	4.97	4,0	1.9	9,7	6.2

Kaynak: DPT, Beş Yıllık Kalkınma Planları, Çeşitli Yıllar

Tablo 2.
Cumhuriyetten Günümüze Bazı Tarımsal Göstergeler

Yıllar	Tarımsal İstihdam (sabit fiyatlarla)	Tarımsal İstihdamın Payı (%)	Tarımsal İstihdamın Payı (%)	Tarımsal İstihdamın Payı (%)	Tarımsal İstihdamın Payı (%)	Tarımsal GSMH *
	GSYİH'da Tarımın Payı (%)	Tarım	GSMH Büyüme Hızı (%)			
1923	4.850	90	1.263,5	43,1	27,2	
1930	5.605	88	2.525,1	46,8	-3,9	
1940	6.699	86	3.890,6	44,8	-1,2	
1950	7.939	85	15.760,8	40,9	10,9	
1960	8.940	75	26.590,5	37,5	2,3	
1970	8.835	64	10.595.792	30,7	2,8	
1980	8.960	54	12.287.951	24,2	1,3	
1990	9.233	48	13.746.287	16,3	7,0	
2000	7.628	36	15.608	13,1	4,0	
2001	8.089	37	14.923	13,7	-4,4	
2002	7.458	35	15.978	13,8	7,1	

Kaynak: DİE, 2001; DİE Hanehalkı İşgücü Anketi (EBİM Kayıtları).

*1923-1999 yılları değer Milyon TL

2000-2002 yılları Milyar TL.

Tablo 3.
**Bazı Tarımsal Ürünlerin Ekim Alanı (Ha) ve
Üretimindeki (Ton) Gelişmeler**

ÜRÜNLER	1925	2002	%Artış				
	Ekim Alanı	Üretim		Ekim Alanı	Üretim	Ekim Alanı	Üretim
TAHILLAR							
Buğday	3.129.640	1.075.287		9.380.000	18.000.000	199,7	1574,0
Arpa	862.988	1.251.541		3.650.000	7.700.000	322,9	515,2
Mısır	474.834	523.423		518.000	2.297.000	9,1	338,8
BAKLAGİLLER							
Kuru Fasulye	64.646	24.146		174.000	237.000	169,2	881,5
Mercimek	29.563	11.620		517.000	380.000	1648,8	
	3170,2						
Nohut	61.117	39.430		625.000	560.000	922,6	1320,2
ENDÜSTRİ BİTKİLERİ							
Pamuk	173.951	76.011		719.294	2.025.867	313,5	2565,2
Şekerpancarı	3.700	6.484	500.000	16.854.294	13413,5	259836,7	
Tütün	66.288	56.294		226.461	243.469	241,6	332,5
YAĞLI TOHUMLAR							
Ayçiçeği	107.630	107.512		595.000	950.000	452,8	783,6

Yerfıstığı	4.493	9.167	28.000	75.000	523,2	718,2
Soya	2.571	1.877	24.000	66.000	833,5	3416,2
YUMRU BİTKİLER						
Patates	25.550		72.602	220.000	6.000.000	761,1 8164,2
Soęan	26.801	44.797		113.000	2.500.000	321,6 5480,7
MEYVELER*						
Elma	100.695		2.500.000		2382,7	
Şeftali	6.218	410.000		6493,8		
Üzüm	937.810		400.000		-57,3	
Kayısı	69.445		490.000		605,6	
İncir	146.919		335.000		128,0	
Antepfıstığı	8.307		40.000		381,5	
Ceviz	51.480		120.000		133,1	
Fındık	64.150		530.000		726,2	
Limon	2.384	520.000		21712,1		
Mandalin	2.073		500.000		24019,6	
Portakal	21.413		1.100.000		5037,1	

Kaynak: DİE, 2001;2003.

*1925 yılında meyve üretim istatistikleri sadece ekim alanı olarak kayıtlara geçmiştir. Daha sağlıklı kayıtlar 1933 yılından sonra görülebilir.